

LAURA ZƏRBƏLİYEVƏ

ADU

laurazarbaliyeva@yahoo.com

MÜASİR İNDONEZİYADA ETNOLİNGVİSTİK ŞƏRAİT

Açar sözlər: İndoneziya etnosları, İndoneziya dilləri, etnolingvistik şərait

Key words: Indonesian ethnoses, Indonesian languages, ethnolinguistic situation

Ключевые слова: индонезийские этносы, индонезийские языки, этнолингвистическая ситуация

1. Giriş

Bu və ya digər ölkədə etnolingvistik şərait orada etnosların sayı və onların dillərini-nin ərazi üzrə paylanmasıdır. Etnolingvistik şəraitin komponentlərini yalnız etnik icmalara mənsub dillər təşkil edir [1, s.9]. Təxminən 1128 etnik qrupun yaşadığı və 546 dilin istifadə edildiyi İndoneziyada etnolingvistik şərait xüsusi maraq doğurur.

İndoneziyada milli-etnik və lingvistik şəraiti araşdıraraq bu ölkənin etnolingvistik mənzərəsini müəyyənləşdirmək üçün əvvəlcə onun coğrafi mövqeyi, demoqrafik vəziyyəti haqqında ümumi təsəvvür yaratmaq doğru olardı. Bu məqalədə də məhz belə bir ardıcılıq gözlənməlidir.

2. İndoneziyanın coğrafi mövqeyi və demoqrafiyası

Asiya və Avstraliya qitələri və Hind və Sakit okeanları arasında yerləşən, ekvator xətti boyunca uzanan, dünyada sahəsinə görə 16-cı, əhalisinin sayına görə dördüncü yeri tutan İndoneziya Cənub-Şərqi Asiyanın ən böyük dövlətlərindən biridir. İndoneziya ərazisi Kalimantan adasının şimal-qərb hissəsi istisna olunmaqla, Malay arxipelaqının, demək olar ki, bütün ərazisini və Yeni Qvineya adasının qərb hissəsini əhatə edir.

İndoneziyanın müxtəlif ərazilərində əhalinin sıxlığı kəskin şəkildə fərqlənir. 2010-cu ilin statistik məlumatlarına görə [13], sayı 237 556 363 nəfərə çatmış əhalinin 58 faizi Yavada, 21 faizi Sumatrada, 7 faizi Sulavesidə, 6 faizi Kalimantanda, 6 faizi Bali və Nusa Tenqarada, 3 faizi isə Papua və Malukuada yaşayır. İndoneziyada əhalinin sıxlığı orta hesabla 1 kv.km.-ə 124 nəfərdir. Cakarta Xüsusi İndoneziya Əyalətində 1 kv.km.-ə 14 440 nəfər düşdüylə halda, Qərbi Papua Əyalətində bu göstərici 1 kv.km.-ə 8 nəfərdir. Ölkə ərazisinin quru sahəsinin yalnız 6,9 faizini təşkil edən Yavada [9] əhalinin 60 faizinin cəmləşməsi əhalinin ərazi üzrə nə qədər qeyri-mütənasib bölündüyünü göstərir.

Yava əhalisinin getdikcə artması ölkəni, xüsusilə də böyük şəhərləri nəqliyyat, evlə təminat, təhsil, səhiyyə, işlə təminat və cinayətkarlıq kimi problemlərlə üz-üzə qoyduğundan hökumət transmiqrasiya və ailə planlaşdırılması proqramlarını tətbiq etməyə çalışır [3, s.86]. Yava əhalisinin digər adalara köçürülməsi əslində hələ holland müstəmləkəsi zamanından həyata keçirilməyə başlanmışdır. XIX əsrin 80-ci illərində isə Kalimantan və Qərbi İrianda (indi Qərbi Papua) əhalinin artırılmasına müəyyən səylər göstərilmişdir [4, s.9].

3. İndoneziyada milli-etnik şərait

33 əyalətdən ibarət olan İndoneziyanın [8, s.43] inzibati-ərazi bölgüsündə etnik ərazilərin sərhədləri nəzərə alınmadığından müxtəlif etnosların nümayəndələri ayrı-ayrı əyalətlərin ərazi strukturunda qalmışlar [4, s.10]. Ümumiyyətlə, İndoneziya milli-etnik tərkib baxımından çox rəngarəngdir və müxtəlif mənbələrdə etnik qrupların sayı barədə fərqli məlumatlarla rastlaşmaq olar.

Kəçən əsrin 50-ci illərində etnik icmalar və etnoslararası münasibətlər ilə bağlı məsələlərin müzakirəsi faktik olaraq qadağan edilmişdi. 1971-ci ildə əhalinin siyahıyaalınmasında sorğu vərəqinə etnik mənsubiyyət haqqında sual daxil edilmədiyindən ölkə ərazisində etnik vahidlərin sayını dəqiqləşdirmək mümkün olmamışdı. 80-ci illərdə də rəsmi mənbələr əhalinin etnik tərkibi barədə məlumat vermirdi, bununla da, "vahid İndoneziya xalqı" ideyasını təbliğ etməyə çalışırdılar [2, s.27].

İndoneziya əhalisinin etnoslararası münasibətlərinin və etnik tərkibinin öyrənilməsi ilə əsasən holland və Amerika alimləri məşğul olurdu. Yuxarıda qeyd ediləni kimi, vahid İndoneziya birliyinin qurulması prosesinə mane olmamaq üçün 70-ci illərə kimi indoneziyalı alimlər bu problemlərlə məşğul olmurdu. Etnoslar və etnoslararası münasibətlər haqqında yazmış ilk indoneziyalı alim etnoqraf P.Suparlandır. 1979-cu ildə bu sahədə yazdığı ilk məqaləsində o göstərir ki, etnik problemlərlə bağlı *susdurulma siyasəti* ölkədə baş verən sosial problemlər, xüsusilə də, etnoslararası münasibətlərdən qaynaqlanan sosial problemlər haqqında məlumat qitliyinə gətirib çıxarmışdır [4, s.11].

Bu gün İndoneziya hökuməti artıq belə bir qadağa tətbiq etmir. Əksinə, indoneziyalılar hansı etnosla mənsub olduqları barədə fəxrli danışır və ölkələrinin etnik cəhətdən belə rəngarəngliyindən qürur hissi duyurlar. Statistika Mərkəzinin 2010-cu ilə aid məlumatına görə isə [10], hazırda İndoneziyada 1128 etnik qrup mövcuddur. Onların arasında say baxımından üstünlüyü yavalılar, sundalılar, maduralılar, malaylar, buqislər, makasarlılar, minanqkabaular, balililər və bataklar təşkil edir [4, s.326].

Ölkədəki etnik qruplar hazırda müxtəlif inkişaf pillələrindədir, başqa sözlə, burada zəngin mədəniyyətə malik yavalılar, malaylar, sundalılar və balililərlə yanaşı, hələ köçəri həyat tərzini sürən tayfalar da vardır. Ayrı-ayrı etnik qrupların inkişafı arasında belə fərqlər tarixi və coğrafi amillərlə izah oluna bilər. Digər xalqlar və mədəniyyətlərlə uzunmüddətli və daimi əlaqədə olmuş etnik qruplar sürətlə inkişaf etdiyi və hazırkı ictimai mərhələyə çatdığı halda, ibtidai icmalar şəklində yaşayan etnik qruplar hər növ sosial əlaqələrdən imtina edərək təcrid olunmuş ərazilərdə yaşamağı, natural əməklə, ovçuluq və baliqçılıqla məşğul olmağı üstün tuturlar [4, s.10-11].

Ölkədəki etnik qrupların əksəriyyəti dil və mədəniyyət baxımından ortaq cəhətlərə malikdir. Bunu onların eynimənşəli olması ilə izah etmək olar. Əhalinin 96 faizindən çoxu monqoloidlər və avstraloidlər arasında orta mövqə tutmuş Cənub-Şərqi Asiya irq tipinə [4, s.11-12], istifadə etdikləri dil və dialektlər isə Avstroneziya dil ailəsinin Qərbi İndoneziya dilləri qrupuna aiddir. Bundan başqa, dillərə Avstroneziya dil ailəsinin Şərqi İndoneziya qrupuna aid [1, s.169] Papua dillərində danışan və avstraloidlər qrupuna daxil edilən papua-melaneziya irqinin nümayəndələri, eləcə də çinlilər, ərəblər, hindlilər, yaponlar, avropalılar və digər gəlmə xalqlar da sayılır [4, s.11-12].

Güman edilir ki, müasir indoneziyalıların əcdadları b.e.-nin I əsrində Tailand və Birmadan cənub-şərqə köçərək Sumatra, Kalimantan və Yava adalarında məskunlaşmışlar [3, s.83]. Başqa bir fərziyyəyə görə, onlar buraya b.e. əvvəl 3000-ci ildən başlayaraq Çinin Yunnan əyalətindən Hind-Çin yarımadası və Tailand ərazisindən keçərək gəlmişlər [6, s.6]. Çin tacir və dənizçiləri hələ min il bundan əvvəl İndoneziyaya səfərlər edirmiş. XIX əsrin ortalarında isə çinlilər İndoneziyaya kütləvi şəkildə miqrasiya edərək [2, s.29] Şimali Sulavesi, Qərbi və Şərqi Kalimantan, Sumatra və Yavada məskunlaşmışlar [3, s.83]. İndoneziya etnoslarının inkişafına böyük təsir göstərmiş və özləri ilə hinduizm və buddizm kimi dinləri gətirmiş hindlilər Yava və Sumatraya b.e.-nin I əsrində gəlmişlər [12, s.27].

Bu çoxsaylı etnosların İndoneziya ərazisində məskunlaşmasının mənzərəsi belədir [2, s.28]: Yavalılar Yavada (adanın mərkəzi, şərq və qismən qərb hissəsində), sundalılar Qərbi Yavada, maduralılar Şərqi Yava və Madurada, minanqabaular Sumatranın qərb və mərkəzi hissələrində, bataklar və aqehlilər Sumatranın şimal hissəsində, qayo və alaslar Şimali Sumatranın təcrid olunmuş dağlıq ərazilərində, Cənubi Sumatranın yerli əhalisi hesab olunan abunq pubianlar Sumatranın cənubunda daxili ərazilərdə, özlərini yaşadıkları yerin adları ilə adlandırılan Sumatra malayları (cambililər, Palembanglilər, riaulular, siaklar) isə Sumatranın şərq və cənub-şərq hissələrində yaşayırlar.

Dayaklar Kalimantanın mərkəzi hissəsində, banclarlar cənub və cənub-şərq hissəsində, malaylar isə sahilyanı ərazilərdə məskunlaşmışlar. Buqislər və makasarlilər Sulavesinin cənub-şərqində, minahasalilər, qorontalolular, tominililər, bolaanq-monqondoular, sanqihelilər şimalında, toracalar (palular, korolar, sadanqlar, posolar və digərləri), loinanqlar şərqində, morilər, lakilər və bunqular cənub-şərqində yaşayırlar.

Balililər Balidə və Lombokda, sasaklar Lombokda, sumbavaqlar və bimalilər Sumbavada, manqarailər, nqadalar, naqelər, sikkalar, keolar, liolar və larantuklar Floresdə, sumbalilər Sumbada yaşayırlar.

Maluku arxipelaqının Ternate adasında, Halmaheranın cənub və şimal-qərb hissəsində, Obidə və Baçanda ternatelilər, Ambon, Obi, Buru və Seramin qərbində ambonlular, tobelolar və Halmaherada qalelilər məskunlaşmışlar. Bu böyük etnik qruplardan başqa, qalan kiçik etnik qruplar yaşadıkları adaların adı daşıyırlar.

Irian Cayada (indi Qərbi Papua) əsasən avtohton əhali – papualar yaşayırlar.

İndoneziyada etnik qruplar əsasən homogen olmaqla yaşadıkları ərazidə dominant olan özünəməxsus mədəniyyətə malikdir. Böyük şəhərlərdə isə müxtəlif etnoslar qarışdığından bu və ya digər etnik mədəniyyətin üstünlüyü hiss olunur. Bu, İndoneziya dili və ümumindoneziya mədəni sərəvtələrindən istifadə etməklə ümumindoneziya milli mədəniyyətinin formalaşmasına aparır. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, şəhərlərdə etnik mədəniyyət tamamilə ümumindoneziya mədəniyyəti ilə əvəz olunmaqdadır. Məsələn, İndoneziya dili daha çox rəsmi ünsiyyətdə istifadə edilirsə, fərdi ünsiyyət zamanı doğma dilə üstünlük verilir [4, s.12-13].

4. İndoneziyada linqvistik şərait

İndoneziya çoxmillətli olduğu kimi, həm də bir çox dillərin istifadə olunduğu ölkədir. Yaxın vaxtlara qədər etnosların dəqiq sayı məlum olmadığı kimi, ölkədə danışılan dillərin sayı məsələsi də mübahisə doğururdu. XIX əsrin 80-ci illərində dillərin sayının 400-dən artıq olduğu göstərilirdisə [4, s.12-13], artıq 2008-ci ildə

Cakartada keçirilmiş IX Dil Konqresində İndoneziyada 442 dil və dialektdən istifadə olunduğu barədə məlumat verilmişdi. 2012-ci ildə Dillərin İnkişafı və Quruculuğu Komitəsinin aparmış olduğu növbəti tədqiqatların nəticələrində isə bu say 546-ya çatdırılmışdır. Komitə rəsmilərinin bildirdiyinə görə, tədqiqat hələ davam etdiriləndiyindən onların sayının artacağı və 600-ə çatacağı ehtimal olunur [11].

İndoneziyada istifadə olunan dillərin çoxluğuna baxmayaraq, təmsil olunan dil ailələrinin sayı məhduddur. Yerli əhali Avstroneziya (və ya malay-polinez) və Papua dillərində danışır [2, s.281]. Bu dil və dialektlərin böyük hissəsi Avstroneziya dil ailəsinin İndoneziya qrupuna daxildir. Bu qrupda dil daşıyıcılarının sayına görə ilk sıraları yavalılar, sundalılar, minanqabaular, bataklar, açehlilər, buqislar, makasarlılar, dayaklar tutur [5, s.4]. Genetik qohumluğuna baxmayaraq, bu dillər arasında fərqlər o qədər böyükdür ki, hətta Sumatradakı karo batakları və toba batakları kimi ərazi baxımından yaxın xalqlar bir-birini çətinliklə başa düşürlər [4, s.13-14].

Başqa dil ailələrinə mənsub olan Papua dillərində və Çin dilində İndoneziya əhalisinin təxminən 5 faizi danışır [4, s.13]. Maluku əhalisinin bir hissəsi Şimali Halmahera qrupuna mənsub Papua dialektlərinə yaxın dialektlərdə, Qərbi İrianın (indi Qərbi Papua) şimal sahiləni ərazilərin əhalisi əsasən İndoneziya dillərində (buqislər, ambonlular və başqaları), daxili ərazilərin əhalisi isə Papua və Melaneziya dillərində, çinlilər Çin dilinin müxtəlif dialektlərində danışır [5, s.5]. Bundan başqa, burada tamil, ərəb və ingilis dilində danışan əhali də vardır [2, s.281].

Lakin ölkə əhalisinin daha çox istifadə etdiyi dil orta əsrlərdə Sumatra və Malakkanın bir neçə malay dialekti əsasında formalaşmış və 1945-ci ildə İndoneziya Respublikasının dövlət dili elan edilmiş İndoneziya dilidir. Bu dilin Malay arxipelaqında geniş yayılması milli birlik prosesləri ilə əlaqədardır. İndoneziya dili indoneziyalıların birliyini səciyyələndirən ümummilli dildir [5, s. 4-5].

Müasir İndoneziyada istifadə olunan dillər onun daşıyıcıları kimi müxtəlif inkişaf mərhələlərindədir. Etnik birliyin səviyyəsi yüksək olduqca həmin icmaya xidmət edən dil də bir o qədər inkişaf etmiş olur, dialektlərin sayı da az olur və əksinə. Belə etnolinqviistik şərait Yava, Kalimantan və Qərbi İrianda (indi Qərbi Papua) müşahidə olunur. Yavada daha inkişaf etmiş etnoslar – yavalılar, sundalılar və madurahlar yaşayır. Buna müvafiq olaraq burada çox az dialektə malik üç əsas dil fəaliyyət göstərir. Bunun əksinə, Kalimantanda dayak tayfaları 200-ə yaxın dialekt-də, Qərbi İrian əyalətində isə yerlilər 125-dən artıq müxtəlif dil və dialektlərdə danışır [4, s.14].

İndoneziya dilləri tipoloji cəhətdən də oxşar xüsusiyyətlərə malikdir. Əsas lüğət tərkibinin eyniliyi, fonoloji sistemin yekcinsliliyi, qrammatik quruluşda oxşarlıq, affiksəl söz yaradıcılığı, reduplikasiyadan geniş istifadə, cümlədə müəyyənləşməmiş söz sırası kimi dil hadisələri bu dillər üçün səciyyəvi xüsusiyyətlərdir [4, s.15].

İndoneziya dilləri mürəkkəb iyerarxik sistemə malikdir. Bu sistemdə hər bir dil müəyyən sferaya xidmət edir. Bu baxımdan dilləri regional (bir neçə xalqın istifadə etdiyi dil), yerli (bir xalqın istifadə etdiyi dil), məişət və ritual dillərinə ayırmaq olar. Dillərin rolu onların inkişaf dərəcəsiindən və bu dillərdə danışanların sayından asılıdır [2, s.283].

Ölkədə istifadə olunan dil və dialektlərin sayı çox olsa da, etnik qruplar arasında əsas vasitəçi rolunu məhz İndoneziya dili oynayır. Belə çoxmillətli ölkədə İndoneziya dili İndoneziya birliyinin simvolu hesab olunur, çünki məhz İndoneziya dilindən istifadə etməklə müxtəlif dillərdə danışan ayrı-ayrı etnik qrupların nümayəndələri müstəmləkəçilərə qarşı mübarizədə əlbir olmuş və müstəqillik qazanmağa nail olmuşlar.

Bu dil dövlət dili kimi dövlət orqanları, rəsmi sənədləşmə, təhsil, mətbuat və bədii ədəbiyyatda, böyük şəhərlərdə, xüsusilə yeni nəsil tərəfindən məişətdə istifadə olunur. Lakin hökumət qalan dillərin təbliğinə də təşəbbüs göstərir. Məsələn, yerli dillər müvafiq ərazilərdə orta məktəbdə tədris olunur, həmin dillərdə televiziya kanalları fəaliyyət göstərir, qəzet, jurnal və bədii ədəbiyyat çap olunur, onların tədqiqinə həsr olunmuş konfranslar keçirilir.

Ölkədə əhalinin əksəriyyəti ikidilli, bəzən də çoxdillidir, yəni dövlət dili kimi İndoneziya dilindən başqa, hər bir indoneziyalı (əsasən məişətdə) həm də yerli dillərdən birində danışır. Lakin çox zaman etnik cəhətdən qarışıq ailələrdə doğulanlar və ya böyük şəhərlərdə yaşayanlar yalnız İndoneziya dilində danışmağı bacarır, bu dildə danışmağa üstünlük verir, valideynlərinin doğma dilini öyrənməyə maraq göstərmirlər. Yeni nəsil, xüsusilə beynəlxalq məktəblərdə təhsil almış gənclər gündəlik həyatda ingilis dilindən istifadəyə üstünlük verirlər.

5. Nəticə

Etnolinqvistik cəhətdən müxtəlifliyi ilə seçilən İndoneziya bu gün təxminən 1128 etnik qrup və 546 dilin vətənidir. Lakin etnoslararası münasibətlərə və milli birliyə mənfi təsir göstərə biləcəyi ehtimalı və etnik qruplarının xeyli hissəsinin keçilməz yerlərdə məskunlaşması tədqiqatçıları bu məsələləri dərinlən araşdırmaqdan çəkindirirdi. Elə bu səbəbdən uzun müddət ərzində həm etnik qrupların, həm də dillərin sayı müxtəlif mənbələrdə fərqli rəqəmlərlə göstərilirdi.

İndoneziyada ayrı-ayrı etnik qrupları ortaq etnik mədəniyyətlə yanaşı, genetik və tipoloji baxımdan oxşar dillər birləşdirir. Maraqlıdır ki, etnik qruplar arasında vasitəçi və ya milli dil rolunu etnik qruplar arasında həmişə nümayəndələrinin sayına görə üstünlük təşkil etmiş yavalıların dili deyil, etnik azlıq təşkil edən malayların dili – İndoneziya dili oynamışdır. Ona görə də müstəqillik əldə edildikdən sonra dövlət dili kimi məhz bu dil qəbul edilmişdir. Ölkədə çoxlu sayda dillərdən istifadə olunması əksər əhalinin ən azı ikidilli olmasına gətirib çıxarsa da, dövlət orqanlarında, rəsmi sənədləşmədə, təhsildə və mətbuatda məhz İndoneziya dili tətbiq edilir.

İndoneziyada belə etnolinqvistik şərait bir çox hallarda dil şəraitini də təyin edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Андронов, М.С. Вардуль, И.Ф. Зарубежный восток: языковая ситуация и языковая политика. Москва: Наука, 1986
2. Индонезия. Справочник. Москва: Наука, 1983
3. Indonesia. Ensiklopedi Nasional Indonesia. Jilid 7. Jakarta: PT.Delta Pustaka
4. Кондрашкина, Е.А. *Индонезия: языковая ситуация и языковая политика*. Москва: Наука, 1986

5. Марков, Г.Е. Народы Индонезии. Москва: Московский Университет, 1963

6. Oktorino, Nino, dkk. Ensiklopedia Sejarah dan Budaya. Kepulauan Nusantara Awal. Jilid 6. Cetakan ke-2. Jakarta: PT Lentera Abadi, 2009

7. Suku Bangsa. Ensiklopedi Nasional Indonesia. Jilid 15. Jakarta: PT.Delta Pامungkas

Internet səhifələri:

8. Badan Pusat Statistik. http://www.bps.go.id/hasil_publicasi/si2012/index3.php?pub=Statistik%20Indonesia%202012. 10 april 2013

9. *Dinamika Penduduk dan Permasalahan Kependudukan*. <http://march76.blogspot.com/2012/08/dinamika-penduduk-dan-permasalahan.html>. 15 april 2013

10. *Indonesia Miliki 1.128 Suku Bangsa*. http://www.jpnn.com/index.php?mib=berita_detail&id=57455. 11 april 2013

11. *Inilah Jumlah Bahasa Daerah di Nusantara*. <http://download-soal.blogspot.com/2012/09/inilah-jumlah-bahasa-daerah-di-nusantara.html#UOetYL-6eSo>. 10 april 2013

12. *Language Maps and Ethnicity Maps*. <http://ccat.sas.upenn.edu/plc/clpp/images/langmaps/index.html>. 15 april 2013

13. *Sensus Penduduk Indonesia 2010*. http://id.wikipedia.org/wiki/Sensus_Penduduk_Indonesia_2010. 11 april 2013

14. *Sumber Daya Manusia, Sensus, Kepadatan Dan Pertumbuhan Penduduk*. <http://perpustakaan cyber.blogspot.com/2013/01/sumber-daya-manusia-sensus-kepadatan-pertumbuhan-penduduk.html#>. 10 april 2013

L. Zərbaliyeva

The Ethnolinguistic Situation in Modern Indonesia
Summary

Indonesia is a country with an immense population and several hundreds of ethnic groups and languages by what its ethnolinguistic situation can be defined. This article provides an overview of the geographical location and demography of the country, the ethnic composition of the population and its linguistic situation with the aim to determine the current ethnolinguistic situation in Indonesia.

Л. Зарбалиева

Этнолингвистическая ситуация в современной Индонезии

Резюме

Индонезия является крупной страной как по численности населения, так и наличием большого количества этнических групп и языков, чем и определяется её этнолингвистическая ситуация. В настоящей статье рассматриваются географическое положение страны и её демография, этнический состав и лингвистическая ситуация с целью установить этнолингвистическую ситуацию в Индонезии.

Rəyçi: Professor A.Y.Məmmədov